

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 16 (2006)

Κοινωνικό κεφάλαιο

Όψεις της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα: Το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ

Αλέξανδρος Αφουξενίδης

doi: [10.12681/sas.885](https://doi.org/10.12681/sas.885)

Copyright © 2015, Αλέξανδρος Αφουξενίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αφουξενίδης Α. (2015). Όψεις της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα: Το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 16, 163–178.
<https://doi.org/10.12681/sas.885>

Ύψεις της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα: το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ

Αλέξανδρος Αφουξενίδης*

Το κείμενο εστιάζει σε ορισμένα ζητήματα του σχετικά νέου και αναπτυσσόμενου 'τρίτου τομέα' στην Ελλάδα και, πιο συγκεκριμένα, στην οργάνωση και λειτουργία των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ. Παρουσιάζονται ειδικότερα οι ομοιότητες και διαφορές των δύο αυτών μορφών της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών αναφορικά με τη φύση της οργάνωσης, τις σχέσεις με το ευρύτερο κοινό και τις σχέσεις με την τοπική αυτοδιοίκηση και την κυβέρνηση. Ο κορμός των ποιοτικών στοιχείων που παρουσιάζονται προέρχεται από έρευνα πεδίου που διενεργήθηκε κατά την περίοδο 2003-2005 και βασίστηκε σε 75 σε βάθος συνεντεύξεις με μέλη και ακτιβιστές ΜΚΟ. Τα στοιχεία μάς δείχνουν έναν δυναμικό αλλά κατακερματισμένο χώρο που καταλαμβάνει μια ασαφή θέση μεταξύ του κυρίαρχου πολιτικού συστήματος και της ευρύτερης κοινωνίας. Αυτό φαίνεται καλύτερα από ορισμένα στοιχεία της έρευνας που καταδεικνύουν τις δυσκολίες των ΜΚΟ στην εξεύρεση χρηματοδότησης και πόρων αλλά και τον θεσμικά αδύναμο ρόλο τους σε σχέση με τα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης.

Στο άρθρο αυτό συντίθενται και παρουσιάζονται ορισμένα από τα συμπεράσματα έρευνας που διενεργήθηκε στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2003-2005.¹ Μεθοδολογικά, η συλλογή στοιχείων βασίστηκε αρχικά σε δευτερογενείς πηγές αλλά το κύριο μέρος της έρευνας έγινε με τη χρήση ερωτηματολογίου. Συνολικά καταγράφηκαν 75 μακροσκελείς ημιδομημένες συνε-

---

* Κοινωνιολόγος, συνεργαζόμενο εκπαιδευτικό προσωπικό στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

ντεύξεις σε πέντε πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Μυτιλήνη και Κομοτηνή) με στελέχη ΜΚΟ αναφορικά με ζητήματα που σχετίζονται με την οργάνωση, τη δράση, τη χρηματοδότηση, το εθελοντικό και στελεχικό δυναμικό, τις σχέσεις με άλλες οργανώσεις, επίσημους φορείς, αλλά και διεθνή δίκτυα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι περισσότερες ΜΚΟ μπορούν να χαρακτηριστούν μάλλον ως ομάδες άσκησης 'πίσης' (Μαυρογορδάτος 2001: 21-35), συχνά συνδεδεμένες με πολιτικά κόμματα ή άλλους ανεξάρτητους πολιτικούς σχηματισμούς. Μπορούμε επίσης να βρούμε οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών των οποίων το ενδιαφέρον επικεντρωνόταν σε τοπικό επίπεδο, ομάδες σκοπός των οποίων ήταν η διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Από το 1997, όταν η Ελλάδα έγινε επίσημα μέλος της Επιτροπής Αναπτυξιακής Βοήθειας [DAC], πολλές από αυτές τις οργανώσεις μετατράπηκαν σε ΜΚΟ· επίσης εμφανίστηκαν πολλές νέες οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ πεδίο. Μπορούμε, επομένως, να υποστηρίξουμε ότι η μαζική εμφάνιση τέτοιων οργανώσεων στην Ελλάδα *εξαρτήθηκε σε μεγάλο βαθμό* από αποφάσεις που έλαβε το ίδιο το κράτος προκειμένου να προωθήσει παρόμοιες μορφές συμμετοχής στα κοινά. Με άλλα λόγια, δημιουργήθηκαν μετά από πολιτικές αποφάσεις εκ των άνω προς τα κάτω, οι οποίες και έθεσαν τους βασικούς όρους συμμετοχής, και όχι από μια διαδικασία άσκησης πίεσης από τα κάτω προς τα πάνω για τέτοιου είδους μεταρρύθμιση. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η πολιτική κουλτούρα που χρειάζεται για να αναπτυχθεί ουσιαστικά ο τομέας των ΜΚΟ στην Ελλάδα δεν υπήρχε και θα πρέπει σταδιακά να επινοηθεί με τρόπο που ίσως προσομοιάζει στη μακιαβελική μέθοδο που 'χρησιμοποιεί ο νομοθέτης για να επιτύχει την αποτελεσματικότερη εμφύτευση του πολιτικού ήθους στους πολίτες' (Κιτρομηλίδης 1996: 72).

Αυτή η μέθοδος (των πεφωτισμένων και σοφών ηγετών και νομοθετών που καθοδηγούν τον λαό προς τη συμμετοχή στα κοινά) εμφανίζεται μετά τις μεγάλες επαναστάσεις των αστών του 17ου και του 18ου αιώνα και αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα φιλοσοφικά ρεύματα της δυτικής σκέψης που στόχευαν στην εδραίωση του έθνους-κράτους. Σε μακρο-ιστορικό επίπεδο, τα εργατικά κινήματα του 18ου και του 19ου αιώνα αλλά και τα κοινωνικά κινήματα του 20ού, παρά την αντιπαλότητα που εξέφρασαν απέναντι στο κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, δεν απεμπόλησαν τη βασική έννοια της πολιτικής κοινότητας και των κοινών –συνήθως ηθικά υψηλών– στόχων. Οι ΜΚΟ αποτελούν κατά κάποιο τρόπο συνέχεια των παραπάνω, όχι τόσο με την έννοια της

πολιτικής τους πρακτικής –διότι, φυσικά, δεν αποτελούν φορείς που μπορούν ή θέλουν να μεταλλάξουν την κοινωνία– αλλά περισσότερο λόγω των όρων που χρησιμοποιούν για να αιτιολογήσουν την ύπαρξή τους ως φορέων ικανών να διαχειριστούν και να επιλύσουν κοινωνικά προβλήματα. Οι οργανώσεις αυτές, όπως και τα διάφορα κοινωνικά κινήματα που αναπτύχθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ευρώπη, αποτελούν τμήματα ευρύτερων ομάδων και δικτύων και υπ' αυτό το πρίσμα η δράση τους μπορεί να συσχετισθεί σε θεωρητικό επίπεδο με τον όρο 'κοινωνικό κεφάλαιο' ο οποίος εμπεριέχει έννοιες όπως είναι η αμοιβαιότητα και η εμπιστοσύνη οι οποίες, με τη σειρά τους, θέτουν τα θεμέλια για την ανάπτυξη συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης (Pickvance 2003: 106).

Αυτό το μοντέλο όμως δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά, τουλάχιστον στην ελληνική περίπτωση, όπως θα δούμε παρακάτω. Οι ΜΚΟ συχνά δεν δρουν κάτω από τις ιδεατές συνθήκες που προϋποθέτει η θεωρία του 'κοινωνικού κεφαλαίου'. Αντίθετα λειτουργούν κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού, κατακερματισμού, διχοτομήσεων και διαφωνιών, συχνά διασπώντας τις ομάδες πληθυσμών που υποτίθεται πως πρέπει να ενδυναμώσουν.

Σύμφωνα με τη δειγματοληπτική έρευνά μας, εκτιμήθηκε ότι οι βασικές ΜΚΟ στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών οργανώσεων, όπως η Greenpeace ή η WWF, ανέρχονται σε 210 περίπου (Αφουξενίδης 2004, 2005). Επιπλέον, υπάρχει πλήθος άλλων μικρότερων οργανώσεων ενεργών ή ημι-ενεργών σε επίπεδο συνοικιακό, τοπικό, περιφερειακό και εθνικό· αν τις συνυπολογίσουμε, ο συνολικός αριθμός, σύμφωνα με κάποιες εκτιμήσεις, ανέρχεται σε 30.000. Ωστόσο, είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε με ακρίβεια αριθμούς δεδομένου ότι υπάρχει μια τάση, κυρίως από κρατικούς φορείς, να συμπεριλαμβάνουν σχεδόν κάθε οργάνωση που εμφανίζεται *σχετικά ανεξάρτητη* από το κράτος. Περιλαμβάνονται επίσης οργανώσεις με συλλογική δράση όπως είναι τα συνδικάτα ή διάφορα επαγγελματικά σωματεία. Η διαπίστωση της αδυναμίας καταμέτρησης των φορέων αυτών στην Ελλάδα συμβαδίζει με τη διεθνή πραγματικότητα (Ρούκουνας 2005: 11) όπου η σχετική βιβλιογραφία φαίνεται να έχει πλέον απομακρυνθεί από την προσπάθεια της ποσοτικής καταμέτρησης. Σε γενικές γραμμές, και έχοντας μια ευρεία, ποικίλη και ασαφή έννοια της 'κοινωνίας πολιτών' κατά νου (Σωτηρόπουλος 2004, Schnapper 2000, Gellner 1996), θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι όλες αυτές οι οργανώσεις συμπεριλαμβάνονται σε έναν ευρύτερο ορισμό της κοινωνίας πολιτών *αλλά δεν αποτελούν απαραίτητα* ΜΚΟ. Κάτι τέτοιο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε συσχέτισμό με τις ίδιες τις οργανώσεις

και συγκεκριμένα τη σχέση τους με το κράτος ή άλλες συναφείς οργανώσεις, τον βαθμό δικτύωσης τους, την εσωτερική τους δομή και λειτουργία, τα αποτελέσματα των δράσεων τους και τελευταίο, αλλά όχι ασήμαντο, τον βαθμό εθελοντισμού τους (Χιρς 2005: 76) από την άποψη της πραγματικής εργασίας (χρόνος) ή άλλου είδους υποστήριξης (οικονομικές και άλλες δωρεές). Να σημειώσουμε ότι υπάρχουν αρκετές και σημαντικές διαφοροποιήσεις και διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των ΜΚΟ (ακόμη και μεταξύ αυτών που ανήκουν στην ίδια τυπολογική κατηγορία) στις οποίες όμως δεν θα αναφερθούμε στο κείμενο αυτό.

Πολλά από αυτά τα ζητήματα-ερωτήματα παραμένουν ανοικτά και χρήζουν διεξοδικής εμπειρικής διερεύνησης² και ανάλυσης. Στη συνέχεια του κειμένου θα παρουσιάσουμε ορισμένες πτυχές της λειτουργίας των ΜΚΟ εστιάζοντας σε δύο κατηγορίες που παρουσιάζουν ιδιαίτερη δραστηριότητα: το περιβάλλον και τον αντιρατσισμό.

Ο χώρος της περιβαλλοντικής προστασίας

Από την έρευνά μας προέκυψε ότι, σε γενικές γραμμές, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μαζί με τις αντιρατσιστικές/ κοινωνικού αποκλεισμού οργανώσεις αποτελούν την πλειοψηφία των ΜΚΟ στην Ελλάδα και καλύπτουν ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων.

Ο περιβαλλοντικός τομέας φαίνεται να είναι αρκετά καλά δικτυωμένος σε ευρωπαϊκό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και σημειώνει επιτυχία στην ανάπτυξη στρατηγικών άσκησης πίεσης και προώθησης συμφερόντων. Ένα από τα χαρακτηριστικά των ΜΚΟ είναι ότι, σε πολλές περιπτώσεις, συνεργάζονται με άλλες παρεμφερείς οργανώσεις, ανταλλάσσοντας πληροφορίες και τεχνογνωσία. Συχνά, επιπλέον, μέλη του διοικητικού συμβουλίου μιας περιβαλλοντικής ΜΚΟ συμμετέχουν στο διοικητικό συμβούλιο κάποιας άλλης οργάνωσης. Σε αρκετές περιπτώσεις, μέλη περιβαλλοντικών ΜΚΟ διατηρούν φιλικές και προσωπικές σχέσεις, πράγμα το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την καλύτερη συνεργασία μεταξύ των ΜΚΟ και μια περισσότερο συνεπή δράση προς τις πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται από πάνω προς τα κάτω. Ωστόσο, μέρος της δράσης των περιβαλλοντικών οργανώσεων βασίζεται στην πίεση που ασκεί το νομοθετικό πλαίσιο της Ε.Ε. στην ελληνική κυβέρνηση. Η περιβαλλοντική νομοθεσία της Ε.Ε. έγινε σημείο αναφοράς για τη δράση των ΜΚΟ και χρησιμοποιείται για την άσκηση πίεσης στις πολιτικές αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης σε θέματα περιβάλλοντος.

Σε γενικές γραμμές, τα βασικά ζητήματα που καλύπτει ο περιβαλλοντικός τομέας είναι τα ακόλουθα:

- διατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας
- ρύπανση περιβάλλοντος και γενική υποβάθμιση.
Επιπλέον, ορισμένες οργανώσεις επιλέγουν
- εξειδικευμένο πεδίο δράσης, όπως την προστασία ενός συγκεκριμένου ζώου, π.χ. της αρκούδας ή της χελώνας, ενώ
- σε ό,τι αφορά το αστικό συγκοινωνιακό πεδίο, τα θέματα συνδέονται συνήθως αυστηρά με την προστασία του βιότοπου ορισμένων ζωικών ειδών.

Ειδικότερα ζητήματα όπως, για παράδειγμα, οι μεταλλαγμένες τροφές ή το κυκλοφοριακό, δεν έχουν ενταχθεί ακόμη σε κάποιο ειδικότερο πρόγραμμα δραστηριότητας των ΜΚΟ. Υπάρχουν ορισμένες οργανώσεις που ασχολούνται με αυτά, αλλά συνήθως καλύπτουν ταυτόχρονα και διάφορα άλλα ζητήματα. Δεν υπάρχουν ενδείξεις γιατί το 'κυκλοφοριακό' ή τα 'μεταλλαγμένα προϊόντα' δεν αποτελούν κεντρικά στοιχεία της δραστηριότητας των ΜΚΟ. Μόνον πολύ πρόσφατα το θέμα των μεταλλαγμένων προϊόντων έχει αρχίσει να εμφανίζεται μέσω της δράσης λίγων διεθνών οργανώσεων, όπως για παράδειγμα η Greenpeace. Στην περίπτωση του 'κυκλοφοριακού', το ζήτημα είναι ακόμη πιο ενδιαφέρον δεδομένου ότι οι ελληνικές πόλεις, και κυρίως η Αθήνα, είναι επιβαρημένες με διάφορα συγκοινωνιακά προβλήματα: παρόλα αυτά δεν μπορούσαμε να βρούμε ούτε μία ΜΚΟ στην περιοχή της Αθήνας που να ασχολείται αποκλειστικά με αυτό το θέμα.

Οι περισσότερες περιβαλλοντικές ΜΚΟ παρουσιάζουν ομοιότητες σε ό,τι αφορά: α) τη διάρθρωση της ηγεσίας και β) τον τρόπο με τον οποίο εντάσσουν τα μέλη και/ή τους υποστηρικτές τους. Οι περισσότερες ενημερώνουν μέσω τακτικού (διμηνιαίου ή τετραμηνιαίου) ενημερωτικού δελτίου το οποίο συνήθως αποστέλλεται με ηλεκτρονικό ή συμβατικό ταχυδρομείο. Ένας αρκετά σημαντικός αριθμός οργανώσεων ισχυρίζονται ότι έχουν σχετικά λίγα μέλη – από 60 έως 200 – και έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό υποστηρικτών που σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει τις 10 έως 15 χιλιάδες άτομα. Για περιορισμένο αριθμό οργανώσεων μοναδική πηγή εισοδήματος είναι οι οικονομικές εισφορές των μελών. Ωστόσο, για την πλειοψηφία, τα εισοδήματα προέρχονται από διάφορες πηγές, συνήθως από εθνικά ή διεθνή κονδύλια, όπως παραδείγματος χάρι την Ε.Ε. Οργανώσεις όπως η Greenpeace υποστηρίζουν σθεναρά ότι σε καμία περίπτωση δεν θα δέχονταν χρηματοδότηση από κυβερνητικές πηγές.

Μένει να διαπιστωθεί κατά πόσον τα μέλη παίζουν πραγματικά ρόλο στη συνολική ανάπτυξη πολιτικών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι οργανώσεις υποστήριξαν ότι τα μέλη συμμετέχουν *μόνο για feedback* και *όχι* για την ανάπτυξη πολιτικών. Οι ΜΚΟ, στη μεγαλύτερη πλειοψηφία τους, διοικούνται από έναν σχετικά μικρό αριθμό ατόμων που έχουν λόγο στο διοικητικό συμβούλιο. Τα άτομα αυτά εκλέγονται κάθε δύο ή τρία χρόνια από μια γενική συνέλευση όπου όλα τα μέλη μπορούν να συμμετάσχουν και /ή να εκλεγούν. Στην πράξη, όμως, φαίνεται ότι οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν μέσω ενός 'σκληρού πυρήνα' μελών και ακτιβιστών. Το διοικητικό συμβούλιο αποτελείται συνήθως από μικρό αριθμό ανθρώπων (πέντε-επτά στις περισσότερες περιπτώσεις) που εκλέγεται από έναν επίσης μικρό αριθμό ακτιβιστών. Με άλλα λόγια, όπως μας είπαν σχεδόν όλοι οι ακτιβιστές, οι ΜΚΟ ακολουθούν στη δομή τους λίγο πολύ τη στερεοτυπική εταιρική οργανωσιακή μορφή. Όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ των οργανώσεων, οι περισσότερες περιβαλλοντικές ομάδες *πράγματι συνεργάζονται στενά σε ορισμένα ειδικά θέματα*. Αυτό δεν σημαίνει ότι δημιουργούν στενές συμμαχίες αλλά ότι έρχονται κοντά σε ορισμένες περιπτώσεις για την υπεράσπιση ή και προώθηση συγκεκριμένων θεμάτων και για άσκηση πίεσης για κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις.

Τα θέματα της ένταξης μελών και της κινητοποίησης της κοινής γνώμης είναι αρκετά πιο σύνθετα. Οι περισσότερες οργανώσεις πιστεύουν ότι η κοινή γνώμη είναι σύμφωνη με τις απόψεις τους, *από μια γενική, θεωρητική ματιά*. Όλοι συμφωνούν με τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος μέσα στα πλαίσια μιας γενικής ηθικής αντιμετώπισης. Το πρόβλημα, όμως, δημιουργείται όταν υπάρχει ανάγκη να υποστηριχτούν επιλογές δράσης της οργάνωσης σε συγκεκριμένα και απτά θέματα. Πολλοί ακτιβιστές επισήμαναν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν προκειμένου να κινητοποιήσουν την κοινή γνώμη υπέρ τους. Υποστηρίχθηκε από πολλά ενεργά μέλη και στελέχη ότι τα *τελευταία χρόνια παρουσιάζεται μια κάμψη στο ενδιαφέρον και στη συμμετοχή των πολιτών* για διάφορα σημαντικά θέματα.

Φαίνεται λοιπόν ότι δεν υφίσταται πάντοτε κατανόηση μεταξύ κοινού και οργανώσεων σε όλα τα περιβαλλοντικά θέματα. Ορισμένα από αυτά, για τα οποία οι ΜΚΟ έρχονται σε αντίθεση με την κοινή γνώμη αλλά και άλλους οργανωμένους φορείς της 'κοινωνίας πολιτών', είναι η διάρκεια της κυνηγετικής περιόδου, η προστασία των δασικών περιοχών από την εξάπλωση της ανοικοδόμησης, αλλά και ειδικότερα ζητήματα όπως, για παράδειγμα, η προστασία του πληθυσμού των λύκων σε αγροτικές περιοχές.

Από την άλλη πλευρά, η υποστήριξη της κοινής γνώμης στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ αντανακλάται στον αριθμό των εθελοντών που διαθέτουν. Οι περισσότεροι εθελοντές ανήκουν σε μικρότερες ηλικιακές ομάδες και οι ΜΚΟ εξαρτώνται από αυτούς προκειμένου να ολοκληρώσουν σημαντικά τμήματα των προγραμμάτων δράσης τους. Παρόλα αυτά, οι εθελοντές δεν είναι μόνιμοι και φαίνεται να ελαττώνονται τα τελευταία χρόνια. Στην Αθήνα οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ υποστηρίζονται περισσότερο από τα εύπορα και μορφωμένα τμήματα του πληθυσμού. Αντιθέτως, οι περιοχές που κατοικούνται από φτωχότερους πληθυσμούς και χρειάζονται περισσότερο την προστασία του περιβάλλοντος προκειμένου να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους, φαίνεται να αδιαφορούν για τη δράση των περιβαλλοντικών οργανώσεων. Ένας σημαντικός παράγοντας που εξηγεί τη σχετική αδυναμία ανάπτυξης της κοινωνίας πολιτών σε τοπικό επίπεδο, προέρχεται από την ερμηγεία που δίνεται στις έννοιες ‘μη-κερδοσκοπικού χαρακτήρα’ και ‘εθελοντικής’ οργάνωσης. Η κοινωνία κάνει σαφή διαχωρισμό μεταξύ ‘εθελοντών’ αφενός και ‘μισθωτών υπαλλήλων’ αφετέρου. Σύμφωνα με αυτόν τον δυϊσμό τον οποίο υιοθετούν πολλές οργανώσεις, το να εργάζεται κανείς για μια ΜΚΟ σε μόνιμη βάση και να πληρώνεται για τις παρεχόμενες υπηρεσίες του, αποτελεί εξ ορισμού αντίφαση, εφόσον μόνον η απλήρωτη εργασία μετράει στον ‘εθελοντισμό’. Οι συνέπειες είναι σημαντικές γιατί οι οργανώσεις που ορίζονται ως ‘εθελοντικές’ αποφεύγουν να συμμετέχουν σε μεγαλύτερης κλίμακας πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις που χρηματοδοτούνται από την Ε.Ε. ή τις εθνικές αρχές, καθώς προϋπόθεση για τέτοιου είδους συμμετοχή είναι η ύπαρξη συστήματος διοίκησης και υποβολής συγκεκριμένων αναφορών για τις δραστηριότητες και τη χρήση των πόρων, πράγματα που απαιτούν την ύπαρξη μόνιμου προσωπικού που μπορεί να διοικεί και να εφαρμόζει τα διάφορα προγράμματα. Το να είναι κανείς εθελοντής, σύμφωνα με αυτόν τον αυστηρό ορισμό, προϋποθέτει ότι τα μέλη λαμβάνουν εισόδημα από άλλες πηγές και δραστηριοποιούνται στην αντίστοιχη ΜΚΟ στον ελεύθερο χρόνο τους, πράγμα που συνήθως σημαίνει ότι την έχουν μόνιμα σε δεύτερη μοίρα. Η εναλλακτική λύση τού να δουλεύει κανείς σε μόνιμη βάση και επί πληρωμή για μια ΜΚΟ επομένως δεν υφίσταται, συχνά εις βάρος της οργάνωσης και των σκοπών της. Αυτός είναι και –τουλάχιστον εν μέρει– ο λόγος για τον οποίο η απασχόληση σε τομείς όπως οι πολιτιστικές δραστηριότητες και το περιβάλλον δεν έχει ακόμη ενταχθεί πλήρως στην τοπική κοινωνική ζωή και παραμένει στο μεγαλύτερο μέρος της υπανάπτυκτη.

Τα παραπάνω αφορούν τις σχέσεις που έχουν οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ με το κοινωνικό σύνολο ή τμήματά του. Ένα άλλο εξαιρετικά πολυσύνθετο ζήτημα που διερευνήσαμε αφορά τη σχέση των φορέων αυτών με το κεντρικό πολιτικό σύστημα. Σε γενικές γραμμές, όταν συζητάμε για αποδοχή και ανταπόκριση εκ μέρους του πολιτικού συστήματος πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας την πραγματική απόσταση ανάμεσα στις οργανώσεις και το πολιτικό σύστημα καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, εκλεγμένα μέλη του δημοτικού ή νομαρχιακού συμβουλίου είναι ενεργά μέλη ή διευθύνοντα στελέχη ορισμένων οργανώσεων. Η ρευστότητα και η κινητικότητα των ατόμων μεταξύ των δύο επιπέδων είναι εντονότερη σε μικρούς δήμους. Σε αυτές τις περιπτώσεις φαίνεται ότι οι οργανώσεις είναι συμπληρωματικές στους δήμους, επιδοτούνται από αυτούς, αποτελούν μέρος των διαδικασιών και των δραστηριοτήτων τους. Ωστόσο, οι οργανώσεις αυτές έχουν αντιμετωπίσει και αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα σε υψηλότερο επίπεδο, κυρίως από τις νομαρχίες. Διαφορές στη θετική ή αρνητική στάση του πολιτικού συστήματος εξαρτώνται σημαντικά από τα διαφορετικά επίπεδα (τοπικό, δημοτικό, νομαρχιακό, περιφερειακό) του πολιτικού συστήματος στο οποίο υπάγονται.

Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις συνεργάζονται με τις πολιτικές αρχές για την επίλυση ορισμένων προβλημάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στέλεχος περιβαλλοντικής οργάνωσης:

έχει επέλθει βελτίωση κατά τη διάρκεια των 5-6 τελευταίων χρόνων, εφόσον [οι οργανώσεις] τα προηγούμενα χρόνια δεν ήταν θεσμικά εξουσιοδοτημένες να συζητούν με το κράτος, ενώ σήμερα υπάρχει η δυνατότητα να καλούνται οι ΜΚΟ, αλλά μόνο για ενημέρωση. Στο παρελθόν, δεν υπήρχε δυνατότητα διαλόγου –μόνον τυχαία, αν ο υπουργός δεχόταν να κλείσει ραντεβού.

Το πολιτικό σύστημα γενικά, στα διαφορετικά επίπεδα οργάνωσής του (τοπικό, δημοτικό, νομαρχιακό, περιφερειακό), φαίνεται να δέχεται τον διάλογο με τις οργανώσεις σύμφωνα με τα λεγόμενα των ίδιων των ακτιβιστών. Το πρόβλημα, ωστόσο, προκύπτει όταν το επίσημο πολιτικό σύστημα φαίνεται να αποδέχεται αυτές τις οργανώσεις, ενώ ταυτόχρονα υπονομεύει τα αιτήματά τους, δημιουργώντας ανυπέρβλητα εμπόδια στις αποφάσεις τους και την εφαρμογή τους. Κάποιες φορές, οι ακτιβιστές ανέφεραν ότι είτε τους αγνοούσαν είτε εξαουρούνταν επί τούτοις από συζητήσεις με τις πολιτικές αρχές. Συχνά υπάρχει αδιαφορία και παντελής έλλειψη κατανόησης σχετικά με τις απόψεις της οργάνωσης. Οι αστυνομικές αρχές, για παράδειγμα, α-

γνοούν συστηματικά οικολογικές κινήσεις και όπως είπε ένας ακτιβιστής: 'δεν πιστεύουν ότι τα θέματά μας αποτελούν προβλήματα, παρότι περιλαμβάνονται στις σχετικές ευρωπαϊκές οδηγίες'.

Επιπλέον, παρόλο που οι οργανώσεις συχνά έρχονται κοντά και σχηματίζουν συμμαχίες για το ένα ή το άλλο θέμα και έχουν αναπτύξει φιλικές σχέσεις μεταξύ τους, δεν φαίνεται να μπορούν να τις σταθεροποιήσουν. Όπως ανέφερε ένας ακτιβιστής, ένας από τους κύριους λόγους στους οποίους οφείλεται αυτό είναι ο ανταγωνισμός για πόρους που δημιουργεί ένα κλίμα διαχωρισμού και κατακερματισμού. Είναι καλύτερα όταν οι ΜΚΟ συγκλίνουν με τις τοπικές αρχές προκειμένου να επιλύσουν μικρότερα προβλήματα τοπικού επιπέδου ενώ ταυτόχρονα φαίνεται να έχουν πιο σποραδικές προστριβές με τα πολιτικά κόμματα.

Μπορούμε ωστόσο να πούμε ότι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, παρά τις ελλείψεις και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, έχουν πετύχει τρία πράγματα τα τελευταία χρόνια: α) να ευαισθητοποιήσουν μία μικρή έστω μερίδα της κοινής γνώμης· β) να ασκήσουν κάποια πίεση στις αρχές· και γ) σε ορισμένες περιπτώσεις να έχουν, έστω συμβουλευτική, αντιπροσώπευση σε επιτροπές υπουργείων ή νομαρχιών. Εξακολουθούν, όμως να έχουν ευάριθμο προσωπικό και περιορισμένους πόρους παρότι χρηματοδοτούνται καλύτερα απ' ό,τι οι αντιρατσιστικές οργανώσεις, όπως θα δούμε παρακάτω. Έτσι, μέρος της επιτυχούς δράσης του τομέα βασίζεται στην πίεση που άσκησε η Ε.Ε. μέσω των οδηγιών και του νομοθετικού πλαισίου της στην ελληνική κυβέρνηση. Η περιβαλλοντική νομοθεσία της Ε.Ε. αποτελεί σημείο αναφοράς για τη δράση των οργανώσεων και χρησιμοποιείται για την άσκηση πίεσης στις πολιτικές αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης για περιβαλλοντικά θέματα. Έτσι μπορούμε να πούμε με ασφάλεια ότι η σχετικά επιτυχημένη παρουσία των περιβαλλοντικών ΜΚΟ οφείλεται περισσότερο σε πολιτικές 'εκ των άνω', παρά σε δραστηριότητες και κινητοποιήσεις που προέρχονται από τον κορμό της 'κοινωνίας πολιτών', δηλαδή από το ευρύτερο σώμα των πολιτών. Εν κατακλείδι, ορισμένα από τα βασικά θέματα που ήδη περιγράψαμε απασχολούν πολλές οργανώσεις: οι πόροι είναι ακόμη πολύ περιορισμένοι τόσο από άποψη χρηματοδότησης όσο και από άποψη υποστήριξης από το κοινό και τους εθελοντές. Παραμένει επίσης αμφίβολο σε ποιον βαθμό καταφέρνουν πράγματι να *κινητοποιήσουν την κοινή γνώμη σε ευρεία κλίμακα και σε βάθος χρόνου*. Ωστόσο, απολαμβάνουν σχετικά *μεγαλύτερη υλοστήριξη από το κοινό απ' ό,τι άλλες ΜΚΟ που εξετάσαμε στα πλαίσια της έρευνας αυτής*. Η συνεργασία μεταξύ τους δεν επιτυγχάνεται

ούτε διατηρείται πάντοτε. Επίσης –και κυρίως– δεν έχουν καταφέρει ακόμη να εισχωρήσουν στις ανώτερες βαθμίδες λήψης πολιτικών αποφάσεων όπου, στην καλύτερη περίπτωση, διατηρούν συμβουλευτικό ρόλο, ούτε έχουν καταφέρει να επηρεάσουν ουσιαστικά τις αποφάσεις και να αναδιαμορφώσουν την πολιτική αλλά και την πολιτική κουλτούρα για ορισμένα επίμαχα και βασικά θέματα περιβαλλοντικής προστασίας.

ΜΚΟ και καταπολέμηση του ρατσισμού

Οι αντιρατσιστικές ομάδες αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία ΜΚΟ στην Ελλάδα και χαρακτηρίζονται από πολυδιάστατη φύση, καθώς ασχολούνται με ποικιλία θεμάτων: από τη γενική αντιρατσιστική συνειδητοποίηση μέχρι την παροχή υποστήριξης σε πρόσφυγες, θύματα βασανιστηρίων και τις οικογένειές τους και σε μετανάστες.

Οι οργανώσεις αυτές είναι δραστήριες και σε τοπικό επίπεδο. Χρησιμοποιούν διάφορους τρόπους δράσης και σχηματίζουν περιστασιακές συμμαχίες. Ωστόσο έχουν και σημαντικές αντιθέσεις μεταξύ τους. Μολονότι το θεματικό πεδίο όπου δραστηριοποιούνται όλες είναι παρόμοιο, οι στρατηγικές που ακολουθεί κάθε οργάνωση μπορεί να διαφέρουν. Συγκεκριμένα, υπάρχει ένα μοντέλο εντός του αντιρατσιστικού τομέα που διαχωρίζει τις οργανώσεις με έντονη πολιτική ιδεολογία και όραμα προαγωγής ίσων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων πολιτών για όλους, από εκείνες με περισσότερο ανθρωπιστικό προφίλ που επικεντρώνουν τη δράση τους μάλλον στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε ομάδες ανθρώπων που βρίσκονται σε ανάγκη παρά στο να επηρεάζουν άμεσα πολιτικές.

Όπως αναφέραμε και για τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ, οι περισσότερες αντιρατσιστικές οργανώσεις παρουσιάζουν ομοιότητες όσον αφορά το οργανωτικό τους σχήμα και τον τρόπο με το οποίο εντάσσουν τα μέλη τους. Η πλειοψηφία ενημερώνει τους υποστηρικτές τους μέσω ενός τακτικού (δμηνιαίου ή τετραμηνιαίου) δελτίου που αποστέλλεται συνήθως με ηλεκτρονικό ή συμβατικό ταχυδρομείο. Αρκετές ισχυρίζονται ότι έχουν σχετικά λίγα μέλη –από 80 έως 150– αλλά μεγαλύτερο αριθμό υποστηρικτών: πάντως οι αριθμοί αυτοί είναι πολύ μικρότεροι από εκείνους που αναφέρουν οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Οι εισφορές των μελών αποτελούν για περιορισμένο αριθμό ΜΚΟ τη μοναδική πηγή εισοδήματος. Για τις περισσότερες, πάντως, το εισόδημά τους προέρχεται από συνδυασμό πηγών: συνήθως εθνικά και διεθνή κονδύλια. Ορισμένες λαμβάνουν χρηματοδότηση κυρίως από τη συμμετοχή

τους σε κρατικά προγράμματα και συγκεντρώνουν τα υπόλοιπα κονδύλια από εισφορές μελών. Σε πολλές περιπτώσεις τα στελέχη πρέπει να βρίσκουν συμπληρωματικούς πόρους για να καλύπτουν τα έξοδά τους –μερικές φορές μάλιστα συνεισφέρουν και από το εισόδημά τους. Κάποιες οργανώσεις αρνούνται να συμμετάσχουν σε προγράμματα της Ε.Ε. ισχυριζόμενες ότι διαφωνούν με την αρνητική νομοθεσία της για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή τα θέματα των προσφύγων.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες οργανώσεις, παραμένει το ερώτημα σε ποιο βαθμό τα μέλη –με την εξαίρεση ενός ‘σκληρού πυρήνα’ υποστηρικτών– παίζουν ρόλο στη συνολική ανάπτυξη των πολιτικών τους. Οι περισσότερες ΜΚΟ του δείγματος διοικούνται από έναν σχετικά μικρό αριθμό ατόμων που έχουν λόγο στο διοικητικό συμβούλιο. Τα άτομα αυτά εκλέγονται κάθε δύο ή τρία χρόνια από μια γενική συνέλευση όπου μπορούν να συμμετέχουν και /ή να εκλεγούν όλα τα μέλη. Πολλές είναι κυρίως μικρές σε μέγεθος με σχετικά ανεπίσημες δομές. Ωστόσο, φαίνεται να παρεμβαίνουν με έναν περισσότερο αφοσιωμένο και άμεσο τρόπο στα θέματα που συνδέονται με τα ενδιαφέροντά τους.

Τα κυριότερα θέματα για τα οποία οι ΜΚΟ διοργάνωσαν εκστρατείες σε σχέση με την καταπολέμηση του ρατσισμού είναι τα εξής:

- βελτίωση της συνειδητοποίησης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες·
- άσκηση πίεσης [lobbying] για ίσα δικαιώματα και απόκτηση υπηκοότητας·
- βοήθεια ειδικών ομάδων, όπως πρόσφυγες, θύματα βασανιστηρίων και θύματα παράνομου εμπορίου·
- υπεράσπιση και παροχή βοήθειας σε αιτούντες άσυλο·
- μαθήματα γραφής, ανάγνωσης και γλώσσας σε παιδιά και/ ή οικογένειες μεταναστών· και
- νομική βοήθεια για την επανένωση χωρισμένων οικογενειών μεταναστών.

Η έρευνά μας κατέδειξε ότι έχουν δημιουργηθεί και αναπτυχθεί εξειδικευμένες ΜΚΟ που ασχολούνται με μερικά από τα παραπάνω θέματα. Οι περισσότερες αγωνίζονται για χρηματοδότηση, ιδίως εκείνες που ασχολούνται με διεθνή προβλήματα, όπως αποκατάσταση θυμάτων βασανιστηρίων ή παροχή βοήθειας σε αιτούντες άσυλο. Αυτό πυροδότησε μια ιδιότυπη διαφοροποίηση ως προς τη συμπεριφορά η οποία εκδηλώθηκε με συνολική προθυμία να συμμαχήσουν σε ορισμένες δράσεις. Όπως χαρακτηριστικά μας ανέφερε στέλεχος σχετικά μεγαλύτερης οργάνωσης

υπάρχει μια γνήσια ασυμβατότητα μεταξύ οργανώσεων και δεν μπορούν να συνεργαστούν γιατί βλέπουν τα πράγματα με διαφορετικό τρόπο. Ο ειδικός ρόλος και το μέγεθος κάθε ΜΚΟ είναι σημαντικά, οι μεγαλύτερες οργανώσεις πρέπει να βρουν όσο περισσότερα κονδύλια μπορούν από περιορισμένες πηγές και αυτό αποτελεί πολύ διαφορετική διαδικασία από τη δράση σε μια μικρότερη οργάνωση.

Συνεπώς το μέγεθος κάθε ΜΚΟ και το (εξειδικευμένο) πεδίο δράσης αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την ανεύρεση κονδυλίων.

Από την έρευνα προέκυψε ότι οι αντιρατσιστικές ΜΚΟ θεωρούν συνήθως δεδομένο ότι οι απόψεις τους *θα πρέπει να συμπίπτουν* με αυτές της κοινής γνώμης. Ωστόσο, πραγματικό ζήτημα προκύπτει όταν υπάρχει ανάγκη υποστήριξης διαφόρων δράσεων για συγκεκριμένους σκοπούς. Πολλοί ακτιβιστές τόνισαν τις δυσκολίες κινητοποίησης της κοινής γνώμης υπέρ τους. Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο, είναι ότι η κοινή γνώμη έχει ιδιαίτερες προτιμήσεις που εξαρτώνται από το είδος και τη φύση των αντιρατσιστικών ομάδων. Η φιλανθρωπική φύση ορισμένων ΜΚΟ είναι συνδεδεμένη με μια πιο συναισθηματική προσέγγιση προς τους μετανάστες και/ή πρόσφυγες. Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου, όταν τα προβλήματα οξύνονται, γίνονται πιο συγκεκριμένες προσπάθειες, κυρίως έναντι της εμφανούς αδυναμίας των πολιτικών αρχών να δώσουν λύση σε προβλήματα στέγασης, εργασίας ή σε σχέση με την εστίαση και την υγιεινή των προσφύγων. Η κοινή γνώμη δεν είναι στατική. Φαίνεται να συμφωνεί με τις οργανώσεις μόνο σε ορισμένα θέματα και να διαφωνεί έντονα σε άλλα. Για παράδειγμα, ο κόσμος γενικά αποδέχεται και υποστηρίζει την ανθρωπιστική δράση προς όσους βρίσκονται σε ανάγκη, ενώ μπορεί να μην αποδέχεται τη νομική προστασία που παρέχεται, ας πούμε, στους πρόσφυγες. Το φαινόμενο αυτό είναι εντονότερο σε ορισμένες περιοχές που εξετάσαμε, όπως η Θεσσαλονίκη, που φαίνεται να βιώνει κάπως εντονότερα ξενοφοβικά συναισθήματα και τάσεις. Διαφέρει επίσης, ανάλογα με τα πολιτικά κόμματα, με περισσότερες ξενοφοβικές αντιλήψεις, καθώς κινούμαστε στο πολιτικό/ ιδεολογικό φάσμα, αλλά όχι απαραίτητα με γραμμικό τρόπο. Η φιλανθρωπική στάση που κρατάει, για παράδειγμα, η εκκλησία και κάποιοι φορείς συνδεδεμένοι με αυτή λειτουργεί ορισμένες φορές θετικά επηρεάζοντας και ευαισθητοποιώντας μέρη της κοινής γνώμης απέναντι σε κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες ανθρώπων.

Πώς συσχετίζονται οι αντιρατσιστικές ΜΚΟ με τους επίσημους φορείς; Όσον αφορά στην περίπτωση των περιβαλλοντικών ΜΚΟ, παρατηρήσαμε ότι αρκετά στελέχη και μέλη τους ανήκουν στον ευρύτερο πολιτικό κόσμο

(βουλευτές, δημοτικοί σύμβουλοι, κρατικοί αξιωματούχοι) πράγμα που διευκολύνει την άσκηση πίεσης και εξασφαλίζει τη συνεργασία μεταξύ τοπικών αρχών και οργανώσεων επί διαφόρων θεμάτων. Κάτι τέτοιο *δεν συμβαίνει* στην περίπτωση των αντιρατσιστικών ΜΚΟ παρότι θεωρούν ότι το πολιτικό σύστημα τα τελευταία χρόνια είναι σχετικά ανοικτό προς τη δράση τους. Δεν παραβλέπουν όμως τα προβλήματα που προκαλούνται από τους δικαστικούς και ιδιαίτερα τους αστυνομικούς μηχανισμούς, τη βία και την απέλαση των μεταναστών, δηλαδή το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο που διέπει την κατάσταση της μετανάστευσης στην Ελλάδα.

Ορισμένα συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι περιβαλλοντικές οργανώσεις είναι καλύτερα χρηματοδοτούμενες, αποτελεσματικότερα δικτυωμένες και με περισσότερο πετυχημένο πρόγραμμα δράσης. Αντίθετα, οι αντιρατσιστικές οργανώσεις αντιμετωπίζουν πειστικότερα προβλήματα εύρεσης πόρων και επιρροής ή διείσδυσης στα επίσημα κέντρα αποφάσεων.

Συνολικά, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ είναι εκείνες με το μεγαλύτερο αριθμό μελών και υποστηρικτών. Είναι είτε παραρτήματα διεθνών ΜΚΟ (WWF, Greenpeace κ.λπ.) είτε πολύ καλά δικτυωμένες σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Καταφέρνουν να εξασφαλίζουν τη χρηματοδότησή τους λαμβάνοντας μέρος σε προγράμματα χρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε. Επίσης, επηρεάζουν αποτελεσματικότερα τις πολιτικές αποφάσεις για τα περιβαλλοντικά θέματα, σε διάφορα επίπεδα διοίκησης, επωφελούμενες και από το πλαίσιο της νομοθεσίας της Ε.Ε. Ωστόσο, δεν χαιρούν πάντα της στήριξης της κοινής γνώμης στα σχέδια δράσης τους και, ακόμη και αν υποστηρίζονται, πρέπει παρόλα αυτά να ασκούν δυναμικά πίεση στην κυβέρνηση προκειμένου να πλησιάσουν στην επίτευξη των στόχων τους.

Οι αντιρατσιστικές οργανώσεις είναι επίσης αρκετά δυναμικές σε πολλά πεδία αλλά δεν υποστηρίζονται πάντοτε από την κοινή γνώμη για όλες τις δράσεις ή προτάσεις τους. Ορισμένες φορές καταφέρνουν να παρέχουν ουσιαστική βοήθεια σε ανθρωπιστικά θέματα και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπλέον, φαίνεται ότι επηρεάζουν το σύστημα λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο συντηρώντας ένα αρκετά καλά εδραιωμένο άτυπο δίκτυο επικοινωνίας με τις τοπικές αρχές. Περαιτέρω, φαίνεται ότι οι εσωτερικές διαμάχες και διαφωνίες στον αντιρατσιστικό τομέα δεν βοηθούν

τη συνολική κατάσταση τους και ενδυναμώνουν τον κατακερματισμό του χώρου.

Οι περισσότερες οργανώσεις του δείγματος, παρότι διαχρονικά σημείωσαν σημαντική πρόοδο στη σχέση τους με το κράτος, φαίνεται ότι έχουν ακόμη μακρύ δρόμο να διανύσουν, μέχρι να μπορέσουμε να ισχυριστούμε θετικά ότι ο ρόλος τους έχει εδραιωθεί θεσμικά. Οι σχέσεις με τις αρχές συνήθως εξαρτώνται από ανεπίσημους δεσμούς και προσωπικές προτιμήσεις των υπευθύνων. Το ζήτημα της *χρηματοδότησης* και των *πόρων* παραμένει κρίσιμο για τη συνολική λειτουργία τους. Άτομα που εργάζονται γι' αυτές τις οργανώσεις ανέφεραν κατ' επανάληψη το θέμα αυτό ως το κύριο στοιχείο που εμποδίζει τις προσπάθειές τους. Ένα άλλο στοιχείο είναι ο *διφορούμενος ρόλος* της υποστήριξης του κοινού και του εθελοντισμού. Η υποστήριξη του κοινού είναι γενικά μέτρια προς χαμηλή και ο εθελοντισμός δεν είναι πολύ αναπτυγμένος. Πολλές οργανώσεις τόνισαν ότι *χρειάζονται να ξεφύγουν από τις παραδοσιακές μορφές εθελοντισμού* και να προχωρήσουν σε μια πιο απτή *επαγγελματική* προσέγγιση. Ορισμένα από τα κύρια κριτήρια που ανέφεραν γι' αυτό περιλαμβάνουν:

- τρόπους βελτίωσης βάσει παλαιότερης εμπειρίας·
- δυνατότητες ανάπτυξης συνεργασιών με άλλες ΜΚΟ στην Ε.Ε. και αλλού·
- θέσπιση ετήσιων ελέγχων και υποβολή ετήσιων εκθέσεων πεπραγμένων·
- ανάπτυξη χρηματοδότησης μέσω διεθνών οργανώσεων·
- ανάπτυξη της ίδιας της οργάνωσης με εξειδικευμένο επαγγελματικό προσωπικό· και
- συνολική ικανότητα διοίκησης της οργάνωσης.

Τα συνολικά κενά στο θεσμικό πλαίσιο δημιουργούν περαιτέρω προβλήματα στην παρακολούθηση των δραστηριοτήτων και του ποσοστού επιτυχίας τους, τηςσιμοποίησης των κονδυλίων, του βαθμού ανάπτυξης των οριζοντίων σχέσεων των οργανώσεων, αλλά και των σχέσεων τόσο με τους τοπικούς παράγοντες και φορείς όσο και με την κυβέρνηση και το κράτος. Όπως αναφέραμε, πολλές οργανώσεις θεωρούν δεδομένο ότι οι δράσεις και το πρόγραμμά τους είναι τα σωστά. Ωστόσο, είναι πολύ δύσκολο να κρίνει κανείς μεμονωμένα αν, για παράδειγμα, μια συγκεκριμένη δράση ή πρόγραμμα θεωρήθηκαν επιτυχή ή ποιοι και πόσοι άλλοι φορείς είχαν αναμειχθεί και ποια ήταν τα *συγκεκριμένα* αποτελέσματα.

Αρκετές οργανώσεις πρότειναν τη δυνατότητα δημιουργίας ενός είδους μόνιμου πλαισίου όπου θα μπορεί να αναπτυχθεί διάλογος μεταξύ κυβέρνη-

σης και ΜΚΟ. Ένας από τους βασικούς φόβους που εκφράστηκε σχετικά με την πρόταση αυτή, είναι το ενδεχόμενο το κράτος να επιχειρήσει να παρέμβει και να καθορίσει το πρόγραμμα των οργανώσεων. Ωστόσο, αυτό που αναφέρεται συχνά είναι το γεγονός ότι λόγω της σχετικής θεσμικής ανεπισημότητας, παρότι το κράτος ενδεχομένως να συμβουλευέται τις οργανώσεις, δεν δίνει μεγάλη προσοχή στις προτάσεις, στο πρόγραμμα ή στην εμπειρογνωμοσύνη τους. Τα τρία αυτά θέματα, δηλαδή το *θεσμικό πλαίσιο*, η *βελτίωση των σχέσεων* τόσο με κυβερνητικούς φορείς όσο και με το κοινό και η *χρηματοδότηση τόσο όσο αφορά τη διάθεση και εξεύρεση πόρων όσο και τη χρήση τους με συνθήκες διαφάνειας*, παραμένουν τα βασικά ζητήματα για την ανάπτυξη του τομέα της ‘μη κυβερνητικής’ δραστηριότητας στην Ελλάδα.

Σημειώσεις

1. Το κείμενο βασίζεται στο ερευνητικό πρόγραμμα της Ε.Ε., ‘Organised Civil Society and European Governance’, που εκπονήθηκε από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια Λύα Λεοντίδου και συντονιστές τους Αλέξανδρο Αφουξενίδη και Παντελή Σγλία, και ολοκληρώθηκε το 2005. Η έρευνα συντονίστηκε από το Πανεπιστήμιο του Τρέντο με τη συμμετοχή 11 ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Θερμές ευχαριστίες στα μέλη και στελέχη των ΜΚΟ για τον χρόνο που διέθεσαν στην υλοποίηση αυτής της έρευνας. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. επίσης <http://civgov.soc.uninitt.it>

2. Η έρευνα μας έδειξε την ανεπάρκεια σχετικής βιβλιογραφίας στην Ελλάδα, όπου οι τίτλοι βιβλίων και κειμένων (εξαρουμένων των δημοσιογραφικών άρθρων) που ασχολούνται *σχετικώς* με τις ΜΚΟ δεν ήταν, μέχρι της συγγραφής αυτού του άρθρου, παραπάνω από οκτώ, ενώ υπάρχει σχετικά μεγαλύτερη πληθώρα, κυρίως θεωρητικής, αρθρογραφίας αναφορικά με το ευρύτερο ζήτημα της κοινωνίας των πολιτών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αφουξενίδης, Α. (2005). ‘Μίντια, κουλτούρα πολιτική και ιδεολογία: από τα κοινωνικά κινήματα στον εθελοντισμό’ στο Χ. Φραγκονικολόπουλος (επιμ.), *ΜΜΕ, κοινωνία και πολιτική: ρόλος και λειτουργίες στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: εκδόσεις Σιδέρη.
- Αφουξενίδης, Α. (2004). ‘Κοινωνικό κεφάλαιο και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στην Ελλάδα’, *Κοινωνία Πολιτών* 10: 60-65.
- Gellner, E. (1996). *Η κοινωνία πολιτών και οι αντίπαλοί της*. Συνθήκες ελευθερίας, μτφρ. Η. Στροϊκού, πρόλογος Η. Κουσκουβέλης, εισαγωγή Β. Γεωργιάδου. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.

- Κιτρομηλίδης, Π. (1996). *Νεότερη πολιτική θεωρία*. Αθήνα: εκδόσεις Σάκουλα.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (2001). *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*. Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.
- Pickvance, C. (2003). 'From Urban Social Movements to Urban Movements: A Review and Introduction to a Symposium on Urban Movements', *International Journal of Urban and Regional Research*, 27, 1: 102-109.
- Ρούκουνας, Ε. (2005). 'Η διεθνής διάσταση της κοινωνίας των πολιτών', *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 80, τχ. Γ.
- Schnapper, D. (2000). *Η κοινωνία των πολιτών*, μτφρ-πρόλογος Δ. Παπαδοπούλου. Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg.
- Σωτηρόπουλος, Α. Δ., (επιμ.) (2004). *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*. Αθήνα: εκδόσεις Ποταμός.
- Χιός, Γ. (2003). 'Τα καινούργια ρούχα του κράτους: οι μη-κυβερνητικές οργανώσεις και η διεθνοποίηση των κρατών', σε Γ. Παπαμιχαήλ, (επιμ.) (2005), *Μη κυβερνητικές οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*. Αθήνα: The Monthly Review Imprint.